

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.14: 371.214.46

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-2.20>

В. І. Жигірь

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій
Бердянського державного педагогічного університету

ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті наголошується на необхідності формування інформаційно-цифрової культури майбутніх учителів в умовах інформатизації та діджиталізації суспільства. Із метою усунення суперечностей між постійним зростанням обсягу інформаційного контенту, в тому числі і навчального, та об'єктивною неспроможністю людини досягнути, опрацювати його на достатньому рівні; між регулярним оновленням інформаційних технологій та потребою вчителя бути обізнаним з їхнім функціоналом та можливостями застосування; між незворотнім процесом цифрової трансформації освіти та бажанням вчителя бути у тренді освітніх інновацій – особливо актуальним стає досягнення професійного «акме», що проявляється в орієнтації майбутнього вчителя на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів.

Досягнення найвищого рівня професійного зростання вчителя можливе лише за умови сформованості високого рівня професійно-педагогічної культури вчителя, що серед іншого передбачає сформовані педагогічні знання, педагогічні почуття та мотиви, педагогічні переконання, креативність та інноваційне мислення, педагогічні вміння та навички, організаторсько-педагогічні здібності, культуру спілкування та педагогічний такт, психологічну спрямованість на успішну професійну діяльність взагалі та один із провідних та професійно значущих її різновидів – інформаційно-цифрову культуру вчителя зокрема. Під інформаційно-цифровою культурою майбутнього вчителя будемо розуміти інтегративне утворення особистості, яке характеризується сформованою системою знань у галузі інформатизації та діджиталізації освітнього процесу, умінь і навичок здійснення пошуку необхідної інформації з усієї сукупності інформаційних ресурсів, відбору, критичного оцінювання, збереження знайденої інформації, інтеграції, структурування, створення нової інформації за допомогою цифрових пристроїв на основі принципу цифрового кодування завдяки бінарному коду з подальшою презентацією на базі інформаційних технологій, обміну інформацією у віртуальному світі, принципу безпеки в Інтернеті, розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) та потребою у професійному саморозвитку та самовдосконаленні.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в характеристизації компонентів інформаційно-цифрової культури майбутнього вчителя та в дослідженні шляхів її формування в умовах цифрової трансформації освіти.

Ключові слова: інформаційно-цифрова культура, професійно-педагогічна культура, діджиталізація, інформатизація, майбутній вчитель.

Постановка проблеми. У концепції НУШ серед десяти ключових компетентностей, які повинні бути сформовані в учнів протягом навчання в новій українській школі, значне місце відводиться інформаційно-цифровій компетентності. Це «впевнене та водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо)».

Але по відношенню до майбутніх учителів вважаємо, що варто говорити про більш високий рівень результативності освіти (за Б. Гершунським [2]), а саме про інформаційно-цифрову культуру як складову частину професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя. Компетентним будемо вважати вчителя, який володіє певними знаннями, навичками та вміннями і вдало використовує їх у власній професійній діяльності, культурний же вчитель, окрім усього перерахованого, володіє здатністю до саморозвитку та самовдосконалення впродовж всієї професійної діяльності. Говорячи про культурного вчителя, ми маємо на увазі досягнення професійного «акме» – найвищого рівня його професійного зростання, що проявляється

у його «орієнтації на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади формування інформаційної культури досліджували О. Гуменний, М. Жалдак, Л. Макарова, А. Коломієць, Ю. Рамський, О. Рацул, Ю. Тріус. Так, А. Коломієць під інформаційною культурою вчителя розуміє «інтегроване особистісне утворення, яке є системою ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок формування потреби в інформації, здійснення пошуку необхідної інформації з усієї сукупності інформаційних ресурсів, відбору, оцінювання, збереження знайденої інформації, інтеграції, структурування та створення нової інформації, презентації її учням з урахуванням їхніх вікових особливостей» [4].

Теоретичні засади формування цифрової культури вчителя досліджували Л. Гаврілова, Я. Топольник, Д. Галкін, В. Паршиков, В. Ребрина, Н. Соколова, С. Черних. Так, поняття «цифрова культура педагога» В. Ребрина визначає як уміння працювати із сучасною цифровою технікою і володіти сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями та виокремлює такі його складники: комп'ютерна грамотність, інформаційна грамотність (інформаційна культура), мультимедійна грамотність та грамотність комп'ютерної комунікації [5]. Л. Гаврілова та Я. Топольник вважають, що основні смислові акценти під час вивчення категорії цифрової культури зроблені на «функціонуванні за допомогою цифрових пристроїв, виникненні нових специфічних інформаційно-віртуальних форм культури (NetArt, комп'ютерна музика, віртуальні інсталяції тощо), а також нових видів культурної комунікації (web-спілкування) та діяльності (ІТ-волонтерство, «GreeningIT» та ін.). Осмислення же цифрової культури як показника успішної педагогічної діяльності переводить це поняття у смислове поле цифрової грамотності. До того ж поняття «цифрова компетентність» є ширшим за поняття «цифрова культура» [6].

Л. Баєва [7], О. Гук [8], В. Кривошеєв [9] вважають, що цифрову культуру тлумачать як технологічний феномен, оскільки всі об'єкти цієї культури функціонують за допомогою цифрових пристроїв на основі принципу цифрового кодування інформації завдяки бінарному коду, що стає системоутворювальним чинником цієї культури (з технологічного боку).

В. Базелюк стверджує, що цифрова культура – це «розуміння сучасних інформаційних технологій, їхнього функціоналу, а також здатність і вміння фахівця успішно використовувати

їх у роботі та побуті; насамперед, це стосується таких інструментів, як робота з базами даних, машинне навчання, комп'ютерне моделювання, статистичний аналіз, робота із графічними редакторами та багато іншого. Отже, цифрова культура може бути визначена як артефакти і символічні структури, засновані на цифровому кодуванні і його універсальній технічній реалізації, що включені в інституційну систему і сприяють підтримці певних цінностей, що закріплені ментально, і які створюють форми автодетермінації» [10].

Теоретичні засади формування інформаційно-цифрової культури як результату інтеграційного синтезу двох феноменів («інформаційна культура» та «цифрова культура»), з одного боку, та як різновиду професійно-педагогічної культури вчителя, з іншого, в педагогічній теорії та практиці наразі не досліджувалися.

Метою статті є розкриття сутності феномену «інформаційно-цифрова культура» та його місця у структурі «професійно-педагогічної культури» майбутнього вчителя з попереднім розмежуванням понять «компетентність» і «культура» та розкриттям змісту понять «інформатизація» та «цифровізація» (діджиталізація).

Виклад основного матеріалу. Зміст поняття «професійна культура педагога» розкривається через специфіку конкретної професії. О. Новицька професійну культуру вчителя тлумачить як «складну генетично й соціально детерміновану систему, невід'ємну від загальнолюдської культури, інтегративне особистісне утворення кваліфікованого фахівця, що характеризується наявністю в нього достатнього запасу педагогічних, методичних, спеціальних знань і вмінь у сукупності з високими індивідуально-моральними якостями і досвідом творчої діяльності» [11]. О. Пономарьов у структурі професійної культури фахівця розглядає: фахову підготовку, високу загальну культуру, креативність та інноваційне мислення, психологічну спрямованість на успішну професійну діяльність, відчуття соціальної значущості її результатів [12].

Педагогічна культура є різновидом професійної культури, суб'єктом якої є педагоги [13]. Педагогічна культура вчителів є проявом загальної культури в умовах педагогічного процесу, що визначається як високий рівень духовного розвитку педагога та його професійної майстерності. У структурі педагогічної культури вчителя виділяють: педагогічні знання; педагогічні почуття та мотиви; педагогічні переконання; педагогічні вміння та навички; організаторсько-педагогічні здібності; культуру спілкування та педагогічний такт [14].

Інтеграцією цих двох феноменів є «професійно-педагогічна культура – міра й спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності і спілкування,

спрямованих на освоєння, передачу і створення педагогічних цінностей і технологій». На думку І.Ф. Ісаєва, професійно-педагогічна культура виявляється «як інтегральна властивість особистості педагога-професіонала, як умова та передумова ефективності педагогічної діяльності, як узагальнений показник професійної компетенції викладача і як мета професійного самовдосконалення» [15].

В умовах інформатизації та діджиталізації суспільства та освіти, зокрема, вважаємо, що одним із провідних та професійно значущих різновидів професійно-педагогічної культури вчителя виступає інформаційно-цифрова культура.

Інформатизація освіти – це сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб (інших потреб, що пов'язані із упровадженням методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій – ІКТ) учасників освітнього процесу, а також тих, хто цим процесом керує та його забезпечує (в тому числі здійснює його науково-методичний супровід і розвиток) [16].

Цифровізація (або діджиталізація від англ. digital) – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [17]. Зауважимо, що «цифрова» термінологія, яка з'являється в освітніх наративах у зв'язку з тенденцією діджиталізації освіти, ще не усталена, і тому можна спостерігати неточності під час її використання. Автори роботи [18] зазначають, що «термінологічне поле сфери цифрових трансформацій в англійській науковій літературі насичено різними термінами, які, на перший погляд, маючи майже співзвучне написання, насправді мають зовсім різне значення, що в подальшому, під час їх перекладу вітчизняними науковцями та адаптації до українських реалій, спричиняє небажане довільне (дискусійне) використання». Так, дослідники наголошують, що «помилково вважати ідентичним переклад таких термінів, як «digitalization» та «digitization», у розумінні «цифровізація». На їхню думку, цифровізацію (digitalization) у широкому розумінні слід трактувати як процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави, а термін «digitization» слід перекладати як оцифровування документів або технологій, під яким слід розуміти процес переведення паперових документів (чи процесів, які передбачають паперову документацію) у цифровий вигляд.

Контент-аналіз тлумачення терміноелементів «інформаційна культура» і «цифрова культура» та процесів інформатизації та діджиталізації дозволив розкрити зміст поняття «інформаційно-цифрова культура вчителя». Під *інформаційно-цифровою культурою майбутнього вчителя* будемо розуміти інтегративне утворення особистості, яке характеризується сформованою системою знань у галузі інформатизації та діджиталізації освітнього процесу, умінь і навичок здійснення пошуку необхідної інформації з усієї сукупності інформаційних ресурсів, відбору, критичного оцінювання, збереження знайденої інформації, інтеграції, структурування, створення нової інформації за допомогою цифрових пристроїв на основі принципу цифрового кодування завдяки бінарному коду з подальшою її презентацією на базі інформаційних технологій, обміну інформацією у віртуальному світі, принципу безпеки в Інтернеті, розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) та потребою у професійному саморозвитку та самовдосконаленні.

Висновки і пропозиції. В умовах інформатизації та діджиталізації освітньої сфери в контексті професійної підготовки майбутніх учителів у структурі професійно-педагогічної культури варто належну увагу приділяти формуванню інформаційно-цифрової культури майбутнього вчителя, вважаючи «культуру» найвищим рівнем у структурному ланцюзі «грамотність – компетентність – культура» результативності освіти.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в характеристиці компонентів інформаційно-цифрової культури вчителя та в дослідженні шляхів її формування в умовах цифрової трансформації освіти.

Список використаної літератури:

1. Концепція «Нової Української Школи». Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: https://base.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/rozd_1_Oglyad.pdf (дата звернення: 12.01.2020 р).
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: В поисках практико-ориентированных образовательных компетенций. Москва : Совершенство, 1998. 608 с.
3. Методология наукової діяльності : навч. посіб. / за ред. Д.В. Чернілевського. Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
4. Коломієць А.М. Інформаційна культура вчителя початкових класів: монографія. Вінниця : Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського, 2007. 379 с.
5. Ребрина В.А. Цифрова культура педагога, Навчальна програма, Хмельницький, Україна, 2014. URL: <http://dn.hoiippo.km.ua/ckp/index.html> (дата звернення: 12.01.2020 р).

6. Гаврілова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61. № 5. С. 1–14.
7. Баева Л.В. Электронная культура: опыт философского анализа. *Вопросы философии*. 2013. № 5. С. 75–84.
8. Гук А.А. Медийная культура как техногенный феномен. *Медиа. Информация. Коммуникация. (MIC)*, 2016, № 16. URL: <http://mic.org.ru/new/542-medijnaya-kultura-kaktekhnogennyj-fenomen> (дата звернення: 12.01.2020 р).
9. Кривошеев В. В. Электронная культура: необходимость междисциплинарного подхода к изучению. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки*. 2013. № 16. С. 76–81.
10. Базелюк В. Формування цифрової культури педагогічних працівників у закладах професійної освіти. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Педагогічні науки»*. 2018, Вип. 6(35). С. 23–36.
11. Новицкая Е.Н. Системный подход к формированию профессиональной культуры студентов педвуза : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Саратовский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского, Саратов, 2002. 24 с.
12. Пономарьов О. Особистісно орієнтований підхід до формування професійної культури майбутніх фахівців. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 3. С. 157–158.
13. Гомонюк О.М. Теоретичні та методичні основи формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2012. 693 с.
14. Нечепоренко Л.С. Подоляк Я.В., Пасынок В.Г. Классическая педагогика. Харьков : Основа, 1998. 420 с.
15. Исаев И.Ф. Теоретические основы формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Московский государственный педагогический университет имени В.И. Ленина, Москва, 1993. 468 с.
16. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2008. 684 с.
17. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 12.01.2020 р).
18. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместнік В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ при Президентові України. Серія «Державне управління»*. 2018. № 1. С. 6–10.

Zhyhir V. Information and digital culture of future teachers

The article emphasizes the need to form the information and digital culture of future teachers in terms of informatization and digitalization of society. In order to eliminate the contradictions between the constant growth of information content, including educational, and the objective inability of a person to comprehend, process it at a sufficient level; between the regular updating of information technology and the need for teachers to be aware of their functionality and applications; between the irreversible process of digital transformation of education and the desire of teachers to be in the trend of educational innovations, is especially relevant to achieve professional "acme", which is manifested in the future teacher's focus on continuous self-development and self-improvement, motivation for achievement, striving for high results.

Achieving the highest level of professional growth of a teacher is possible only if the formation of a high level of professional and pedagogical culture of a teacher, which includes formed pedagogical knowledge, pedagogical feelings and motives, pedagogical beliefs, creativity and innovative thinking, pedagogical skills, organizational and pedagogical abilities, culture of communication and pedagogical tact, psychological focus on successful professional activity, in general and one of its leading and professionally significant varieties – information and digital culture of the teacher, in particular. Information and digital culture of the future teacher is the integrative education of personality, which is characterized by the existing system of knowledge in the field of informatization and digitalization of the educational process, skills and abilities to search for the necessary information from the whole set of information resources, selection, critical evaluation, preservation of information, integration, structuring, creating new information using digital devices based on the principle of digital coding due to binary code with its subsequent presentation on the basis of information technology, exchange of information in the virtual world, security on the Internet, understanding the ethics of working with information (copyright, intellectual property, etc.) and the need for professional self-development and self-improvement.

We see the prospects for further explorations in the characterization of the components of information and digital culture of future teachers and in the study of ways of its formation in the digital transformation of education.

Key words: *information and digital culture, professional and pedagogical culture, digitalization, informatization, future teacher.*